

VÄNERNS HÖGA VATTENSTÅND OCH DESS EFFEKTER PÅ ÖLMEVIKENS FÅGELFAUNA. Resultat av studier senhösten 2000–försommaren 2001

AV ULF T CARLSSON

Det extremt höga vattenståndet i Vänern med åtföljande översvämningar inom mitt undersökningsområde vid Ölmeviken var en katastrof för de värst drabbade markägarna och ett hot mot lågt belägna fritidshus i strandkanten. För den fågelintresserade yppade sig emellertid ett unikt tillfälle att under nästan ett helt år studera hur fåglarna vid viken reagerade på den uppkomna situationen.

Trots att likartade förhållanden rådde på många håll runt Vänern har jag inte funnit ett enda arbete om högvattnets påverkan på fågelfaunan i sjöns fågelvikar. Mot denna bakgrund finner jag att en ganska utförlig redogörelse för vad som hände vid Ölmeviken är väl motiverad.

Undersökningsområde och inventeringsmetodik

I början av januari 1965 startade jag en systematisk undersökning av fågellivet vid Ölmeviken. När högvattenperioden inleddes hösten 2000 gick det 36:e inventeringsåret således mot sin fullbordan. Undersökningsområdet omfattar hela vattenområdet runt viken från Göransudde i väster till Svartebergsuddan på östsidan inklusive strandängar samt angränsande åker- och skogsmark. Hela detta område inventeras dock endast från augusti till maj vid en inventering i mitten av respektive månad. De veckovisa inventeringarna är koncentrerade till vad jag kallar det centrala undersökningsområdet, d.v.s. den mer fågelrika mellersta och norra delen av viken, beläget i princip norr om Saxholmen. 2001 utvidgades studierna till att även omfatta översvämningarna vid Kummelön, Holma och Rudsberg, vilka delvis var belägna utanför mitt inventeringsområde.

Av simfåglar och flertalet andra våtmarksberoende arter räknas samtliga individer, vilket även gäller för alla sparsamt-sällsynt förekommande arter. Den effektiva tidsåtgången för att undersöka området norr om Saxen är ”under högsäsong” ca 7–9 timmar, medan en inventering av hela viken då tar minst 10 timmar.

Vattenstånd och översvämningar

Under oktober och november 2000 föll extremt mycket nederbörd i bland annat Värmland, vilket ledde till mycket höga vattenflöden i landskapets vattendrag. Hårdast drabbades Byälven. Vi minns väl alla de stora översvämningarna i Arvika, som förorsakades av det höga vattenståndet i Glafs-fjorden. Som en följd av den rika nederbörden och de stora vattenmängderna i tillflödena började Vänerns yta att stiga i början av november. Runt Ölmeviken lades de lägre liggande markerna kontinuerligt under vatten.

Vid Ölmeviken har man, liksom på många andra platser vid Vänern, en gång i tiden gjort invall-

ningar för att utvinna jordbruksmark. Dessa är koncentrerade till vikens västsida. I början av december, då vattenståndet var 80 cm över Vänerns medelvattennivå, började det hela bli kritiskt. Bröderna Frisk tog itu med att förstärka vallen vid Kummelön med sandsäckar och plastpresenningar. Den 12 december konstaterade jag att man även arbetade med vallen norr om Gulliksholmen. Trots detta brast denna vall vid 19-tiden på luciakvällen den 13 december. Senare på natten hade vallen gett vika på ytterligare ett ställe. Den del av invallnings-systemet som tillhör Rudsbergs gård drabbades av ett genombrott dagen före julafton. Ej heller banken vid Kummelön klarade påfrestningarna. På förmiddagen den 8 januari brast även denna vall. Kummelön var nu i det närmaste åter en ö! För de bofasta här återstod till en början inget annat än att per båt ta sig till och från Kummelön. Den cirka två meter höga mötesplatsskylten som står längs vägen mot Kummelön, och nära det stora diket, var inte synlig när vattenståndet var som högst, men kom, när detta började sjunka, att fungera som en slags pegel i mina anteckningar. Så småningom restaurerades en gammal väg söderifrån, som legat oanvänd länge, vilket gjorde det möjligt för Kummelöborna att nå yttervärlden på traditionellt sätt igen.

Särskilt omfattande var översvämningarna på den låglänta västsidan och vid Kummelön, men även på Sunnässidan förekom en vattenspegel på sankängen. Ölmeviken hade nu återtagit vida större domäner än de som en gång lagts under plogen efter det att de invallats.

Efter hand torrlades de översvämmade markerna innanför invallningarna på västsidan med hjälp av pumpar. I månadsskiftet maj/juni var översvämningarna mellan Gulliksholmen och Kullen borta, men strandängarna vid Tofta och i inre delen av viken stod till stor del fortfarande under vatten. Vid Sunnäs fanns ännu i början av juni en vattenspegel kvar innanför vassen, vilket jag aldrig tidigare upplevt under mina år vid Ölmeviken. Först i början av augusti låg Vänerns yta på medelvattennivå igen. Då fanns dock översvämningen vid Kummelön fortfarande kvar. I början av september började man dock pumpa ut vattnet även här. Detta resulterade så småningom i att jag den 25 september per cykel kunde ta mig över till Kummelön på den närmaste vägen, d.v.s. över gårderna söder om invallningen.

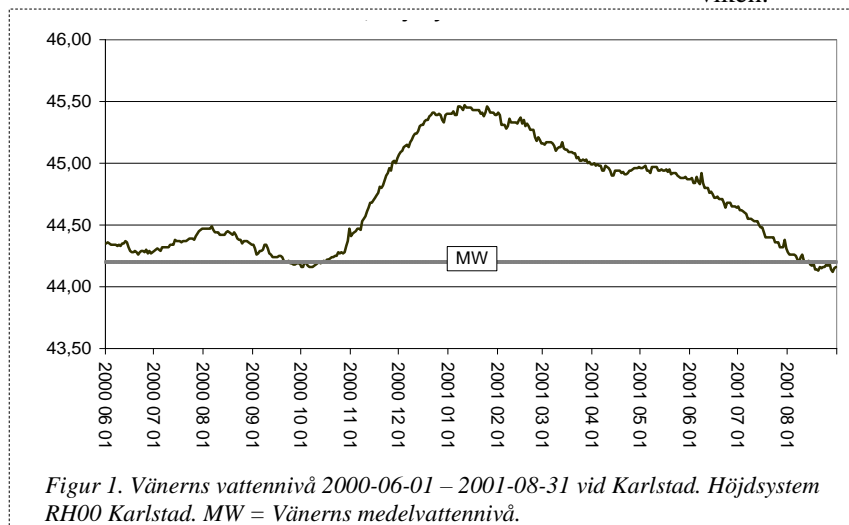
Fågellivet under senhösten och den milda förvintern och den milda förvintern år 2000

Det föll inte bara omåttligt mycket regn under hösten och förvintern

2000 utan det var också ordentligt varmt för årstiden. Först i mitten av december kom den första kalla natten. Strax före jul började översvämningarna att täckas av is. Den 13 januari konstaterade jag att hela viken låg, bortsett från ett mycket litet isfritt område vid Svartebergsuddan. Det milda vädret och översvämningarna lockade givetvis

många simfåglar att stanna kvar ovanligt länge, men även en del andra arter sågs exceptionellt sent på året.

På grund av den milda senhösten och förvintern stannade en del andra flyttfåglar kvar ovanligt länge. Här redovisas dock endast de arter som iaktogs i anslutning till översvämningar och våtmarker vid viken.

Figur 1. Vänerns vattennivå 2000-06-01 – 2001-08-31 vid Karlstad. Höjdsystem RH00 Karlstad. MW = Vänerns medelvattennivå.

Simfåglar

I det följande redovisas förekomsten av samtliga simfågelarter under perioden från den 9 november, då översvämningarna började bli märkbara, till och med den 7 januari, vilket var datumet för den sista simfågelobservationen för vintern.

Knölsvan. I december sågs sex gamla fåglar vid tre tillfällen, senast den 22.12.

Sångsvan. Maximalt 150 ex. den 17.12. Den sista observationen gjordes den 22.12, då 114 exemplar, 86 gamla fåglar och 28 årsungar, iaktogs.

Grågås. Samtliga observationer: 8 ex. den 20.11, 3 ex. den 12.12 samt 1 ex. den 17.12.

Kanadagås. Högsta siffra var 107 ex. den 12.12. De sista kanadagässen, 57 ex., sågs den 22.12.

Bläsand. Märkligt nog endast en iakttagelse: 4 ex. den 9.11.

Kricka. Den sista observationen gjordes den 28.11, då 1 ex. iaktogs.

Gräsand. Inte oväntat den andfågel som sågs i störst antal på översvämningarna. Maximalt ca 450 ex. den 9.11. Den sista observationen gjordes den 22.12, varvid 150 ex. noterades.

Brunand. En hane på Torps översvämmade strandäng den 22.12 är min första decemberiakttagelse vid Ölmeviken.

Vigg. Ölmeviken är Värmlands främsta rastplats för vigg om hösten. Vissa år kan omkring tusen fåglar ses. Högvattnet år 2000 påverkade inte antalet fåglar, men decemberobservationer av arten är dock av intresse. Maximisiffran härrör från den 12.11, då 270 ex. kunde inräknas. Den sista observationen utgjordes av 3 ex. den 22.12.

Knipa. Endast ett mindre antal knipor rastade vid Ölmeviken denna höst liksom andra höstar.

Storskrake. Ovanligt få storskrakar iaktogs. En hane tillsammans med två honor den 7 januari var den sista andfågeliakttagelsen före isläggningen.

Sothöna. Endast en observation gjordes, nämligen 13 ex. i den yttre delen av viken den 22.12.

Gråhäger. 1 ex. den 12.12 och den 17.12.

Ljungpipare. 1 ex. tillsammans med tofsvipor den 12.12 var min första decemberobservation av ljungpipare.

Tofsvipa. Arten rastar i stort antal på Ölmeslätten under senhösten. Således inräknades ca 800 ex. den 28.11. Flera iakttagelser gjordes också i december. Det var första gången som jag sett tofsvipor på Ölmeslätten denna månad. De sista fåglarna iaktogs den 12 december, då ca 400 vipor fortfarande fanns kvar.

Ängspiålrka. Decemberfynd av ängspiålrka, liksom av tofsvipa, är mycket sällsynta i Värmland. Vid Ölmeviken sågs en flock på ca 10 fåglar den 6.12. Inom samma område vid viken uppehöll sig sju ängspiålrkor den 12.12.

Gärdsmyg. Decemberobservationer av gärdsmyg görs så gott som årligen. Fåglarna uppehåller sig om vintern gärna i vass, bland kaveldun eller i annan vegetation i strandkanten. Vintern 2000–2001 iaktogs exceptionellt många individer. Ännu den 15 februari fanns fem fåglar kvar, som bland annat överlevt en natt med 27 minusgrader. Tre exemplar observerades ännu den 20 februari, varför några exemplar säkerligen klarade vintern.

Stare. Även staren drar nytta av högvatten, då den gärna provianterar i anslutning till översvämningssmarker. Flera observationer gjordes i december. Som mest sågs omkring 50 exemplar i inre delen av viken den 22 december. De sista individerna, 4 ex., sågs här den 2 februari.

När knippanen flyger hörs ett typiskt vingljud.

Foto: Lars-Göran Johansson.

Den makalösa våren 2001

Den 10 mars stod åtta grågäss på betesvallen väster om Vänersviks gård. Detta var de första flyttfåglarna jag såg vid viken detta år. Grågåsen har i takt med stammens tillväxt alltmer övertagit den roll som

vårens budbärare som sånglärka, stare och tofsvipa tidigare haft. Säkerligen finns det de som hellre vill höra lärksång än gåskackel som ett preludium till våren.

Vad fågelrikedomen vid Ölmeviken beträffar kom våren 2001 att vida överträffa alla andra vårar som jag följt fågellivet här. Från mitten av mars till ett stycke in i april dominerade gäss och svanar. Därefter tog simänderna över, av vilka ett stort antal fanns kvar ännu i mitten av april. Då var också antalet rastande tranor som störst. Den 17 april fanns det således sammanlagt ca 3 500 simfåglar och tranor vid viken. Närmare 3 400 exemplar av samma kategorier inräknades den 25 april.

	2000	2001	2002		2000	2001	2002
Knölsvan	11	17	10	Årta	10	4	0
Sångsvan	484	271	300	Skedand	6	9	10
Sädgås	165	313	318	Brunand	3	13	3
Grågås	214	261	259	Vigg	63	130	39
Kanadagås	480	262	283	Knipa	162	221	78
Bläsand	37	400	20	Salskrake	34	13	34
Kricka	363	1807	134	Skäggdopping	104	82	102
Gräsand	463	956	583	Sothöna	169	74	43
Stjärtand	9	54	4	Trana	54	421	96

Tabell 1. Högsta antalet vid samma inventeringstillfälle observerade rastande exemplar av vissa simfågelarter och trana vårarna 2000, 2001 och 2002.

Simfåglar jämte trana

Av tabell 1 framgår det högsta antalet observerade rastande exemplar av vissa simfågelarter samt trana våren 2001 i jämförelse med året närmast före och efter detta år. Numraren våren 2001 för en del av arterna i tabellen kommenteras nedan. De i tabell 1 och 2 angivna jämna hundratalen är cirka-siffror.

Sångsvan. En förklaring till att arten inte reagerade mera positivt på högvattnet är förmodligen att vattenståndet på den mad och den strandäng där de flesta svanarna brukar proviantera var så högt att fåglarna inte nådde vegetationen.

Bläsand, kricka, gräsand, stjärtand. Inte oväntat blev det dessa änder som gynnades mest av högvattnet.

Brunand. De flesta exemplaren av denna dykand sågs, kanske något överraskande, i översvämmade områden.

Vigg. Även ett betydande antal vigg utnyttjade den uppkomna situationen. Särskilt populär var Kummelöversvämningen, där exempelvis 69 fåglar höll till den 25 april.

Knipa. Provirerades i likhet med de båda föregående dykanderna gärna i översvämningar. Också knipan uppskattade översvämningen vid Kummelön. Den 17 april sågs sammanlagt 59 exemplar proviantera här.

Trana. Arten födosöker främst på åkrarna på Ölmeslätten, men har sitt nattkvarter i viken inom områden med fotsdjupt vatten. Det höga vattenståndet skapade uppenbarligen goda övernattningsbetingelser för tranorna.

För att göra listan över våren 2001 observerade fågelarter fullständig kan nämnas att småskrake och storskrake givetvis iakttoogs. Till detta kommer observationer av de vid viken sparsamt-sällsynt uppträdande arterna mindre sångsvan, spetsbergsgås, bläsgås, vitkindad gås, gravand, snatterand, amerikansk kricka och bergand. Iakttagelsen av en hane av amerikansk kricka den 26 april var det sjunde fyndet av arten i Värmland.

Vadarfåglar

I takt med att vattnet så småningom började dra sig tillbaka skapades, särskilt på leråkrar, goda rastplatser för vadare. Dessa höll framför allt till vid Holma, där vissa arter sågs i tidigare vid Ölmeviken ej noterad numerär. Antalet rastande vadare kulminerade under en period från början till mitten av maj.

Nedan kommenteras förekomsten av de tolv arterna i tabell 2 under vårarna 2000–2002 även mot bakgrund av erfarenheter från tidigare år.

	2000	2001	2002		2000	2001	2002
St. strandpipare	0	6	0	Storspov	35	45	18
Ljungpipare	200	500	500	Svartsnäppa	3	60	7
Kärrensäppa	0	2	0	Rödbena	4	10	5
Brushane	4	300	1	Gluttsnäppa	6	300	13
Myrspov	0	10	0	Skogssnäppa	5	6	5
Småspov	0	14	0	Grönbena	36	45	1

Tabell 2. Högsta antalet vid samma inventeringstillfälle observerade rastande exemplar av vissa vadararter vårarna 2000, 2001 och 2002.

Större strandpipare. Rastar sällsynt i samband med vårsträcket. Dock en viss uppgång 2001.

Ljungpipare. Kan somliga år ses i större flockar, vilket gäller för samtliga tre år i tabellen.

Kärrensäppa. I likhet med den större strandpiparen är arten sällsynt som rastande under våren.

Brushane. Rastar sällsynt i något större antal i samband med vårsträcket än vad siffrorna för 2000 och 2002 antyder. Antalet brushanar 2001 är enastående.

Myrspov. Denna långväga gäst ses mycket sällan som rastare under vårsträcket.

Småspov. Passerar området årligen på våren, men går sällan ned.

Storspov. Rastar ibland i betydligt större antal än under de tre år som återfinns i tabellen.

Svartsnäppa. Dagssummor på mer än tio exemplar sällsynta under våren.

Rödbena. Normalt fåtalig under vårsträcket.

Gluttsnäppa. Antalet rastande fåglar 2001 var extremt högt.

Skogssnäppa. Alltid fåtalig genomflyttare.

Grönbena. Siffran för 2002 är ej representativ. Normalt är arten den talrikaste i sitt släkte, vår som höst.

För fullständighetens skull skall även övriga våren 2001 observerade vadararter nämnas. De inom området häckande arterna tofsvipa, enkelbeckasin och drillsnäppa sågs givetvis också i samband med värsträcket. Strandskata, mindre strandpipare och mosnäppa noterades också. Så återstår endast att nämna de verkliga rariteterna – en myrsnäppa vid Holmaden 23 maj samt en spelande dubbelbeckasin på samma lokal den 5 maj.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att flertalet vadare, i likhet med simfåglarna, reagerade positivt på översvämningarna vid Ölmeviken, även om antalet exemplar som väntat ej nådde upp till simfåglarnas nivå.

Häckfåglar i en förändrad miljö

När de sista flyttfåglarna lämnat Ölmeviken skulle egentligen flera arter redan ha byggt sina bon på de översvämmade strandängarna, betesmarkerna och åkrarna. Inte heller vikens vassar var opåverkade av det höga vattenståndet. Isen hade nämligen tagit med sig betydande vassarealer. Det som fanns kvar var i princip endast mindre ruggar samt drivor av liggvass. Vi skall väl i detta sammanhang inte heller glömma bort vitfågeln på fågelskåret Korvhallen i inloppet till viken, som fått betydligt minskat utrymme för sin häckning. Ett mycket stort antal arter kom således att påverkas av det höga vattenståndet. Av tabell 3 framgår att det rör sig om 27 arter. För markhäckarna reducerades givetvis möjligheterna för häckning avsevärt. Bland arter bosatta i vassen fanns både vinnare och förlorare.

Av utrymmesskäl kommer i det följande endast vissa av arterna i tabellen att kommenteras.

Knölsvan + -	Trana -	Ängspioplärka -
Sångsvan +	Mindre strandpipare +	Gulärta -
Grågås -	Tofsvipa -	Buskskvätta -
Gräsand -	Enkelbeckasin -	Gräshoppångare -
Skäggdopping + -	Skrattmå -	Sävsångare -
Gråhäger +	Fiskmå -	Rörsångare -
Brun kärrhök -	Fisktärna -	Trastsångare -
Småfläckig sumphöna -	Silvertärna -	Skäggmes -
Sothöna + -	Sånglärka -	Sävsparv -

Tabell 3. Förteckning över fågelarter som påverkats av det höga vattenståndet under häckningstid. + = gynnad, - = missgynnad, + - = först gynnad, sedan missgynnad.

Knölsvan. Sedan 1972 har varje år en flyginventering genomförts i slutet av maj av det häckande svanbeståndet vid Ölmeviken. År 2000 lokaliserades tre bon och 2001 fem. Det höga vattenståndet medförde att två knölsvanpar häckade ovanligt långt in i viken på Vänersvikssidan. I takt med att vattenståndet sjönk, övergav först det ena paret och sedan det andra sina bon.

Sångsvan. År 2000 häckade ett par. Året därpå hade två par sina bon i inre delen av viken på platser som normalt inte kan utnyttjas av arten.

Grågås. De första kullarna iaktogs den 15 maj, vilket är ungefär två veckor senare än normalt. I jämförelse med år 2000 inräknades betydligt färre kullar.

Skäggdopping. Antalet skäggdoppingar i mitten av maj, d.v.s. i början av häckningsperioden, var 2001 nästan dubbelt så stort som närmast föregående år. Området mellan Skråkvik och Kummelön, där normalt flera par finns, lämpade sig emellertid inte för häckning 2001. Högvattnet inom andra delar av viken gynnade arten däremot och häckning kunde till och med konstateras i översvämningssonen mellan vassen och land. Många fler bon än normalt påträffades. Antalet par med ungar var emellertid få, varför man får anta att det var det sjunkande vattenståndet som påverkade reproduktionen negativt.

Gråhäger. De vid viken häckande hägrarna bor numera i vass, vilket inte är så vanligt i Värmland. Vid Sunnäs häckade ett par och mellan Skråkvik och Kummelön tre, vilket var ett par mer än föregående år.

Skäggdopping.

Foto: Dan-Axel Hallböck.

Brun kärrhök. 1975 startade en inventering av kärrhökarna vid viken. Undersökningen genomförs i slutet av juli, då observatörer är utplacerade på olika platser runt denna. Därvid fastställs hur många par som lyckats med sin häckning. Normalt brukar alla de tre paren vid viken ses med flygga ungfåglar. 2001 hade emellertid endast ett par lyckats få fram ungar.

Småfläckig sumphöna. Den 15 juni vislade årets första sumphöna vid Sunnäs, där hon normalt ej hörs. Samma natt kunde tre exemplar avlyssnas i inre delen av viken. Därefter spelade en fågel här den 22 juni, varefter arten uppenbarligen försvann från viken. Den småfläckiga sumphönan finns inte årligen inom området, men när den hörs där, brukar det första exemplaret ge sig till känna någon gång i maj.

Sothöna. Uppvisar samma mönster som skäggdoppingen. Antalet inräknade sothöns i början av häckningssäsongen var 35 % större än året innan och betydligt fler bon än normalt påträffades. Trots detta sågs emellertid endast ett fåtal kullar.

Trana. Vid viken fanns 2001 tre par. Endast ett av dem sågs dock med unge.

Mindre strandpipare. Denna art drog nytta av de blottlagda lermarker som bildades, när vattnet drog sig tillbaka. Åtminstone ett par häckade på en sådan åker.

Gräshoppsångare. Tuvmarkerna söder om Kullen var innan de togs i anspråk för bete 2003 den bästa lokalen för gräshoppsångare vid Ölmeviken. År 2000 hördes exempelvis fyra sjungande fåglar här. Året därpå var markerna vattensjuka och arten lyste helt med sin frånvaro.

Sävsångare. I mitten av juni konstaterade jag sjungande sävsångare på tre platser långt upp på land, där jag aldrig hört arten varken förr eller senare. Uppenbarligen rörde det sig om individer som väntade på bättre tider vid Ölmevikens vassar och mader.

Rörsångare. Artens reaktion på de för den ogästvänliga förhållandena vid Ölmeviken 2001 är värd en mer ingående beskrivning. Årets första rörsångare hörde jag inte i något vassområde utan i ett buskage i skogskanten vid Sunnäs på vikens öst-sida. Visserligen kan fågeln under vårflyttningen ibland dyka upp på oväntade ställen, men att min iakttagelse skulle bli ett preludium till en mycket märklig rörsångarsäsong vid viken hade jag inte en tanke på.

Vid en inventering den 23 maj fick jag emellertid anledning att mer än en gång höja på ögonbrynen. Längs en ca 800 meter lång sträcka på Vänersviks-sidan kunde jag registrera inte mindre än sex rörsångare, som samtliga sjöng uppe på land! Två exemplar hördes i enbuskar, en fågel höll till i ett buskage uppblandat med enar, en annan individ uppehöll sig i ett område med björksly och en rörsångare hade fattat tycke för en yngre granskog ca hundra meter från land. Ännu den 18 juni fanns fem sjungande rörsångare kvar längs samma sträcka. Sedan 1991 har jag vid ett tillfälle om året undersökt förekomsten av fåglar i en energiskog på Rudsbergs marker nära viken. Endast vid två tillfällen före 2001 har arten iakttagits här och då i form av ett exemplar. Vid 2001 års inventering fanns emellertid hela åtta sjungande fåglar här. Söder om Vänersvik fanns inga landbaserade rörsångare kvar den 26 juni. Uppenbarligen hade årsvassen nu vuxit sig så hög att den lämpade sig för bobyggnad.

Rörsångaren är den vanligaste fågelarten i bladvassen.

Foto: Leif Jonsson.

Samtliga rörsångare tog emellertid inte sin tillflykt till årsvassen. Häckning av enstaka exemplar ägde troligen rum i ett hallonsnår vid Kullen samt i två olika salixodlingar vid Vänersvik. Tyvärr kontrollerades inte energiskogen vid Rudsberg någon mer gång, men sannolikt häckade arten även där. Rörsångarna vid Ölmeviken verkar trots allt ha rätt upp situationen, även om de fick vänta länge med

sin häckning och i en del fall fick hålla till godo med en avvikande häckningsmiljö.

Trastsångare. Denna art är i likhet med rörsångaren beroende av vass för sin häckning. År 2000 fanns tre à fyra revir vid viken. Året därpå gjordes endast en observation. Det var ett exemplar som den 23 maj sjöng i halvmeter–meterhög årsvass med några få fjolårsstrån – stackarn!

Mot bakgrund av rörsångarnas beteende kan man fråga sig om det var fler småfågelarter som reagerade på liknande sätt. Mina studier av sångfrekvensen hos olika arter vid viken i andra halvan av juli månad visar vid en jämförelse med tidigare år inte på någon förhöjd sångaktivitet vid denna tid för andra arter än just rörsångaren.

Till sist vill jag också kommentera två andra våtmarksberoende fågelarters uppträdande vid viken. Eftersom de är notoriskt tillbakadragna och sällan ses, men ofta hörs, är det omöjligt att uttala sig om deras häckningsresultat.

Rördrom. Trots att även de stora vassarna var illa åtgångna fanns rördrommen på fyra lokaler runt viken, vilket betydde att samtliga traditionella revir var besatta. På grund av bristen på skylande vegetation exponerade sig rördrommarna ovanligt ofta och man kunde ibland se dem kliva omkring på liggvassen.

Vattenrall. Det första exemplaret hörde jag först den 15 juni, vilket är nästan två månader senare än normalt. Fågeln lät höra sig från maden vid Sunnäs, där den ej finns normala år. Två dagar senare noterades en rall i inre delen av viken på en plats där den brukar finnas. Senare hördes arten på de traditionella lokalerna vid viken, varför man får förmoda att häckning ägde rum där, om än senare än brukligt.

Kummelöversvämningens betydelse som födosökslokal för gråhäger, simfåglar och vadare sommaren och hösten 2001

Som tidigare nämnts var vattenståndet i Vätern normalt igen i början av augusti. Den under våren och sommaren sjunkande nivån i sjön påverkade dock inte Kummelöversvämningen, eftersom denna saknade utlopp. Från invallningen mellan Skråkvik och Kummelön sträckte sig det översvämmade området ca 1,5 km söderut med en västlig utlöpare mot Bråten. Det var för övrigt just området här som blev ett omtyckt tillhåll för främst änder och vadare och därmed också för fågelskadare. Först när man tog itu med att pumpa ut vattnet i början av september minskade översvämningen kontinuerligt i omfång. Den 15 oktober fanns inte längre någon vattenspegel kvar på Kummelögårderna.

När man läser antalsuppgifterna nedan bör man betänka att observationerna av fågellivet vid översvämningen oftast har gjorts på endast ett par platser, varför antalet exemplar av arter som ej är så lätta att observera, som exempelvis en del vadare, i själva verket torde vara för låga.

Häger och simfåglar

Hanarna av de i trakten häckande gräsänderna och krickorna började söka sig till översvämningen i mitten av juni. Så småningom infann sig också andra simfågelarter i varierande antal liksom gråhäger. Av tabell 4 framgår högsta antalet iakttagna exemplar av häger samt av några av simfågelnas. Förekomsten av vissa arter kommenteras nedan.

Gråhäger. Sågs kontinuerligt inom området. Antalet exemplar var som störst när endast en liten rest av översvämningen återstod. Hägarna samlades då vid ett dukat bord med småfisk.

Snatterand. Av denna vid Ölmeviken sparsamt uppträdande art föreligger endast en observation av två ungfåglar den 6 augusti.

Kricka. Som väntat den vanligaste simanden inom området på de efter hand blottade leråkrarna.

Stjärtand. Fyra observationer av 1–2 exemplar mellan den 21.8 och den 17.9.

Årta. 1 ex. den 29.7. Ses sparsamt vid Ölmeviken.

Vigg. Som tidigare nämnts var Kummelöversvämningen en omtyckt vistelseort för vigg i samband med vårflyttningen. Under höstflyttningen däremot gjordes endast två observationer här av ensamma exemplar trots att flera hundra vigg höll till på Ölmeviken.

Knipa. I motsats till vidden förekom ett betydande antal knipor på översvämningen även under sensommaren och hösten.

Vägen över till Kummelöns naturreservat efter det att vallen brustit.

Foto: Christer Olsson.

Övriga simfågelarter som iaktogs var grågås, kanadagås, sångsvan och bläsand.

Vadare

Det är ont om goda rastlokaler för vadare i Kristinehamnstrakten. Översvämningen vid Kummelön kom därför att fungera som en magnet för vadare på sydflyttning. Som fågelskådare är det alltid lika fascinerande att studera rastande vadare, därför att det bland dem kan dyka upp verkliga hyperboréer, d.v.s. gäster från arktiska trakter. Tyvärr är mötena med dem i mycket stor utsträckning begränsade till höstflyttningen. Passagen på uppresan går snabbt och i våra trakter märker man knappast av den utom på vissa sträcklokaler. Om hösten däremot är utsikterna att studera vadarna bättre, förutsatt att det finns attraktiva rastplatser, som kan locka ned dem.

De första exemplaren av till exempel kustsnäppa och spovsnäppa har då fortfarande kvar sin praktdräkt med tegelröd färg på bröst och buk. Men snart ruggar de och blir mer oansenligt tecknade i likhet med ungfågelnas som kommer senare.

Av tabell 4 framgår vilka vadararter som observerats i högst antal vid översvämningen. Nedan kommenteras några av dessas förekomst inom området. För de utpräglade arktiska vadarna nämns också något om utbredningen under häckningstid.

Gråhäger	44	Tofsvipa	230	Enkelbeckasin	22
Kricka	277	Småsnäppa	33	Svartsnäppa	22
Gräsand	55	Kärnsnäppa	26	Gluttsnäppa	30
Knipa	58	Brushane	25	Grönben	60
St. strandpipare	35				

Tabell 4. Högsta antalet vid samma inventeringstillfälle observerade exemplar av gråhäger samt av de talrikaste and- och vadarfågelnas vid Kummelöversvämningen sommaren–hösten 2001.

Större strandpipare. Sågs stadigt från slutet av juli till mitten av september.

Kustpipare. Häckar närmast på Kaninhalvön i nordvästra Ryssland. Iaktogs vid fyra tillfällen med som mest fyra exemplar den 10 augusti.

Kustsnäppa. De närmsta häckningsplatserna finns på nordöstra Grönland och Tajmyrhalvön i Sibirien. Majoriteten av de kustsnäppor som passerar Sverige på flyttning är sibiriska fåglar. Ett exemplar sågs den 19–21 juli samt den 22 september.

Sandlöpare. Sina närmaste häckningsområden har arten på Grönland och Svalbard samt i nordligaste Sibirien. Ses sällsynt som rastare i Värmland. Två fåglar sågs den 15 september och en dagen därpå.

Småsnäppa. Häckar från Nordnorge och österut längs Ishavskusten. Arten iaktogs från mitten av juli till slutet av september och var den överlägset allmännaste av de utpräglade arktiska vadarna. Maximisiffran 33 exemplar noterades den 11 september.

Kärnsnäppa. Den talrikaste småvadaren inom området, även om småsnäppan uppnådde en högre maximisiffran. Sågs från mitten av juli till början av oktober.

Myrsnäppa. En fågel rastade den 29 juli och den 21 augusti. Sällsynt genomflyttare i Värmland.

Förutom de i texten nämnda vadarna sågs också följande arter: mindre strandpipare, ljungpipare, tofsvipa, mosnäppa, brushane, enkelbeckasin, svartsnäppa, rödbena, gluttsnäppa, skogssnäppa, grönben samt drillsnäppa.

Den 14 oktober fanns bara en liten vattenspegel kvar av den forna översvämningen. Vid den uppehöll sig två hägrar, 56 krickor och 36 tofsvipor. Det var de sista entusiasterna, som markerade slutet på ett år utan motstycke under mina år vid Ölmeviken.

Tack

En olycka kommer sällan ensam, heter det ju. Utbrottet av mul- och klövsjukepidemin i Storbritannien satte sina spår även vid Ölmeviken. Skyltar med förbud att beträda betesmarkerna vid Vänersvik våren 2001 trodde jag först skulle sätta käppar i hjulet för fortsatta inventeringar där. Genom vänligt tillmötesgående från de dåvarande

arrendatorerna Per och Birgitta Fosselius kunde jag emellertid fortsätta mina studier även på Vänersviks marker. Förutsättningen var dock att jag inför varje besök tvättade mina stövlar i det virusavdödande desinfektionsmedlet Virkon.

Genom att mitt inventeringsområde på grund av översvämningarna blev betydligt större än normalt var det periodvis svårt att hinna undersöka hela Ölmeviken på en dag. Översvämningarna vid Holma och Kummelön blev ibland inte inventerade så noggrant av mig som hade varit önskvärt. Som tur var besöktes dessa båda områden ofta av andra fågelintresserade, vars iakttagelser jag tagit del av i form av rapporter till Värmlandssvararen och databasen Svalan samt i fågelrapporterna för år 2000 och 2001 i tidskriften Värmlandsornitologen. För att inte belasta uppsatsen med ett stort antal namn på rapportörer har dessa tyvärr måst utelämnas. Jag är skyldig samtliga observatörer, vars iakttagelser jag utnyttjat, ett stort tack samt hoppas att ni har överseende med mitt agerande.

Jag ber också att få tacka landstinget i Värmlands län för ersättning för resekostnader i samband med inventeringarna och för anslag till flyginventeringen av Ölmevikens svanar 2001. Slutligen ett tack till Göran Engström, Karlstad, som välvilligt delgivit mig uppgifter om Vänerns vattenstånd.

Använd litteratur

- Carlsson, U. T. 1982. Ölmevikens fågelfauna 1964–81 – en kort sammanfattning. 16 sidor jämte 2 bilagor. Kristinehamn. Stencil.
- Carlsson, U. T. 1998. Förteckning över Ölmevikens fåglar och deras status jämte vissa artkommentarer. 11 sidor. Kristinehamn. Stencil.
- Carlsson, U. T. 2002. Rörsångarens (*Acrocephalus scirpaceus*) reaktion på bristen på fjolårsvass vid Ölmeviken 2001. *Värmlandsornitologen* 30: 41–42.